

Nevâdirü't Tevârih Adlı Eserde Geçen Kahramanlık Temalı Atasözlerindeki Metaforların İncelenmesi

Examining Metaphors in Heroism-Themed Proverbs of Nevâdirü't-Tevârih

Berna Gökpınar

Doktora öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, İstanbul / Türkiye

e-posta bernagokpinar@gmail.com

orcid 0000-0002-8122-326X

doi 10.54316/dilarastirmalari.1079666

Ayşe Melek Özyetgin

Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
İstanbul / Türkiye

e-posta ozyetgin@gmail.com

orcid 0000-0002-0547-1069

doi 10.54316/dilarastirmalari.1079666

Atıf

Citation

Gökpınar, Berna; Özyetgin,
Ayşe Melek (2022).
Nevâdirü't Tevârih Adlı
Eserde Geçen Kahramanlık
Temalı Atasözlerindeki
Metaforların İncelenmesi.
Dil Araştırmaları, 30: 39-52.

Başvuru

Submitted

10.03.2022

Revizyon

Revised

04.04.2022

Kabul

Accepted

11.04.2022

Çevrimiçi Yayın

Published Online

31.05.2022

ÖZ

Bu çalışmada, 16. yüzyılda Mısır sahasında 'Abdussamed Diyarbekri tarafından yazılan "Nevâdirü't-Tevârih" adlı eserde (1-226 varak arası) geçen kahramanlık temalı atasözlerinin metaforlar açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Eserin 1. ve 226. varakları arasında geçen 240 atasözü tespit edilip bunların içinde metafor içeren kahramanlık temalı 21 atasözü belirlenmiştir. Bununla birlikte, zengin bir söz varlığına sahip olan Nevâdirü't-Tevârih adlı eserde geçen atasözlerinde metafor kullanımının oldukça yaygın olduğu ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: atasözleri, Nevâdirü't-Tevârih, metafor, kahramanlık

ABSTRACT

The present study aimed to examine metaphors in the heroism-themed proverbs of the "Nevâdirü't-Tevârih" (between 1-226 pages) written by 'Abdussamed Diyarbekri in Egypt region in the 16th century. In the research, 240 proverbs between the 1st and 226th pages of the work were analyzed. As a result of the research, a total of 21 heroism-themed proverbs containing metaphors were determined. In addition, the use of metaphors was quite common in the proverbs of the Nevâdirü't-Tevârih which has a rich vocabulary.

Keywords: proverbs, Nevâdirü't-Tevârih, metaphor, heroism

0. Giriş

Nevâdirü't-Tevârih, Abdu's-samed Diyârbekrî tarafından 16. yüzyılda Mısır sahasında yazılmış bir eser olup dönemin tarihsel olaylarını ele almasının yanında toplumun günlük yaşamına dair bilgilere yer vermiştir. Bu eser, Kahireli Hasan b. Tolun'un kaleme aldığı “*Nüzhetü's-seniyye fi-zikr elhulefâ ve'l-mülük el-Mısriyye*” isimli eserin tercümesi ve zeylidir. Diyârbekrî, İbn Tolun tarafından esere dâhil edilmeyen farklı rivayet ve anlatıları ilgili bölümlere ekleyerek eserin mahiyetini arttırmayı ve Mısır tahtına oturan hükümdarların faaliyetlerini yazmayı amaçlamıştır. Eklenen farklı rivayetler, biyografiler ve darb-ı meseller ile eser oldukça zenginleşmiştir. Nitekim Diyârbekrî tarafından yazılmış zeyl kısmı ve zenginleştirilmiş diğer bölümleri ile eser, orijinalinden tam 8 kat uzundur (Lellouch 2005: 1). Diyârbekrî'nin bu eseri, hem Mısır tarihinin ilk Türkçe yazılmış metni hem de Osmanlı Mısır'ının elimize ulaşan ilk Türkçe kroniğidir. Bunun yanında, Nevâdirü't-Tevârih (NT) Memluk coğrafyasındaki Türk dilinin 16. yüzyıldan sonraki tarihsel gelişiminin tespitinde büyük önem taşımaktadır. Memluk Kıpçak Türkçesinin Osmanlı Türkçesine olan benzerliğini göstermesi bakımından da son derece önemli bir eserdir. Bu önemli eser ilk kez Benjamin Lellouch (1999) tarafından hazırlanan “*L'Égypte d'un chroniqueur turc du milieu du XVIe siècle. La culture historique de 'Abdussamad Diyârbekri et le tournant de la conquête ottomane. (16. Yüzyıl Ortasında Bir Türk Tarihçiden Mısır. Abdussamad Diyârbekrî'nin Tarihi Kültürü ve Osmanlı Fetihlerinin Dönüm Noktası.)*” isimli doktora tez çalışmasında ele alınmıştır. Ülkemizde ise Nevâdirü't-Tevârih'i ele alan tek çalışma Düşmez ve Özyetgin (2021) tarafından gerçekleştirilmiş olup ilgili çalışmada eserin 227-451. varakları arasında yer alan deyim söz varlığı incelenmiştir.¹

Bu çalışmada, beş nüshası (ikisi Kahire, Londra, Gotha ve İstanbul'da) bulunan eserin İstanbul nüshası² esas alınmıştır. Bu eserin en dikkat çeken özelliklerinin başında atasözleri, deyimler ve ikilemeler açısından çok zengin olan söz varlığı gelmektedir. Ancak bu çalışmanın kapsamı eserin ilk 226 varaklık kısmında geçen atasözleri ile sınırlandırılmıştır.

Yüzyıllardır nesilden nesile aktararak günümüze kadar ulaşan atasözleri, toplumların yaşam biçimleri ve kültürel değerleri hakkında önemli ipuçları sunar. Toplumların deneyimlerine, gözlemlerine ve görüşlerine dayalı olarak ortaya çıkan atasözlerine her dilde rastlamak mümkündür. Atasözleri, Türk kültürü ve sözlü edebiyatının da zengin ürünlerinden birini oluşturmaktadır (Keklik 2015: 34). Alan yazına bakıldığında atasözlerinin birçok tanımı ile karşılaşılmaktadır. Türkçe Sözlük (TDK), atasözünü “*uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel*” olarak tanımlamaktadır. Ömer Asım Aksoy ise atasözlerini “*atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özlü sözler*” olarak ifade etmiştir (Aksoy 1997: 37).

¹ Düşmez, Ö. A. ve Özyetgin, A. M. (2021). 16. Yüzyıla Ait Nevâdirü't-Tevârih'te Geçen Deyimler Üzerine. Uluslararası Türkçe ve Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi, 10 (1) , 64-83

² Kayıt numarası H. 596 olan eser, İstanbul Millet Kütüphanesi Ali Emiri Kitaplığı'nda bulunmaktadır. İstanbul nüshasının, kim tarafından, ne zaman hazırlandığına dair bilgi bulunmamaktadır. İlgili nüsha nesih hattı ile yazılmış olup her sayfası 38 satırdır ve toplam 452 varaktan oluşmaktadır.

Mieder (2004: 3) atasözlerini “bilgeliği, doğruluğu, ahlaki ve geleneksel görüşleri mecazi, sabit ve ezberlenebilir bir biçimde içeren, nesilden nesile aktarılan, milletlerin yaygın olarak bilinen kısa cümleleri” şeklinde tanımlarken; benzer şekilde Norrick (2014: 7) atasözlerini “geleneksel, özlü, çoğunlukla kalıplaşmış ve/veya mecazi anlam taşıyan, oldukça sabit ve yaygın bilinen birimler” ifadesiyle açıklamıştır. Koptak (2014) ise atasözlerinin asla basit eski bilgelik birikimlerine indirgenemeyeceğini belirtmiş ve atasözleri için “onları işiten ve yaşamla ilişkilendirenlerde bir tepki uyandırmak için tasarlanmış sözler” ifadesini kullanmıştır. Tanımlara bakıldığında, atasözlerinin milletlerin kendi hayat tecrübelerini yansıtmaları, öğüt niteliğinde olması, mecazi anlam taşıması, nesilden nesile aktarılması, kısa ve özlü olması gibi pek çok özelliğine vurgu yapıldığı söylenebilir. Aksoy'a (1997) göre, atasözlerinde bir milletin düşüncelerini, yaşayışlarını, inanışlarını ve geleneklerini görmek mümkündür. Dolayısıyla, her milletin atasözleri, kendi varlığının ve benliğinin yansımasıdır. Diğer yandan, bireyleri toplum kültürünün çizdiği sınırlar çerçevesinde hareket etmeleri için yönlendirmeyi amaçlayan atasözleri, toplumun sahip olduğu manevi değerlerin telkin yöntemiyle bireylere aktarılmasında önemli rol oynamaktadır (Gül ve Alimbekov 2020: 694). Bu yönüyle, atasözleri toplumların kültürel değerlerinin kuşaktan kuşağa aktarılmasına katkı sunmaktadır.

1. Metafor ve Atasözleri

Ustaca bir üslûba, büyüleyici ve inandırıcı bir anlatıma sahip olan ve yüzyıllar boyunca kullanılan atasözlerinde, sıklıkla metaforlara yer verilmiştir (Erdem 2010: 34). Metaforlarla ilgili (1) Klasik belagat anlayışı ve (2) Kavramsal Metafor Kuramı olmak üzere iki farklı anlayıştan söz edilebilir. Klasik belagat anlayışı ile Kavramsal Metafor Kuramı birçok noktada birbirinden ayrılmaktadır. Klasik belagat anlayışında metafor, “aralarında anlam açısından ilişki bulunan iki kelime veya cümlenin birbiri yerine kullanılmasıyla gerçekleşen bir dil hadisesi” olarak değerlendirilmektedir (Çiçekler ve Aydın 2019: 24). Oysa Kavramsal Metafor Kuramında metaforlar yalnızca dilsel bir kaygıyla ortaya çıkmaz. Klasik belagat anlayışının aksine Kavramsal Metafor Kuramı: (a) dille değil düşünceyle ilgili bir meseledir, b) retorik bir araç değil dünyayı anlamlandırmamıza yarayan bilişsel bir süreçtir, c) yalnızca benzerliğe dayanmaz, benzerlik dışında başka motivasyonlara da sahip olabilir (Çiçekler ve Aydın 2019: 16). Bu çalışmada “metafor” 1980 yılında George Lakoff ve Mark Johnson tarafından *Metaphors We Live By* adlı kitaplarında önerilen ve çağdaş metafor anlayışının gelişmesinde etkili olan Kavramsal Metafor Kuramı bağlamında ele alınmıştır.

Eski Yunanca bir kelime olan metafor; “meta: öte” ve “pherin: taşımak” kelimelerinden oluşmakta ve “bir şeyi başka bir şey ile anlama” manasında kullanılmaktadır (Lakoff ve Johnson 2003: 2). Diğer bir ifadeyle, metafor bir kavramsal alanı başka bir kavramsal alan açısından anlamayı sağlayan bilişsel bir mekanizmadır (Kovecses 2010: 4). Lakoff ve Johnson (1980) metaforları; yapısal metaforlar (structural metaphors), yönelimsel metaforlar (orientational metaphors) ve ontolojik metaforlar (ontological metaphors) olarak sınıflandırmıştır. Ancak, yazarlar kitaplarının 2003'te yayınladıkları baskısında ekledikleri sonsöz ile metafor türlerine ilişkin yaptıkları bu sınıflandırmaya dair bir düzeltme yapmıştır. Bu düzeltmede, tüm metaforların yapısal

(yapıları yapılarla eşleştirdikleri için) ve ontolojik (hedef alan varlıkları oluşturdukları için), birçok metaforun da yönelimsel (yönelimsel imge-şema eşleştirdikleri için) olduğu belirtilmiş ve ilgili sınıflandırmanın yapay bir sınıflandırma olduğu ifade edilmiştir (Lakoff ve Johnson 2003). Metaforlar, göreceli olarak soyut veya doğası gereği yapılandırılmamış bir konuyu daha somut veya en azından daha yapılandırılmış bir konu açısından anlamamızı sağlar (Lakoff 1993: 42). Bir metafor yapısında, bir alanın diğeri ile anlaşıldığı iki kavramsal alan vardır. Başka bir kavramsal alanı anlamak için içinden metaforik ifadeler çıkardığımız alan KAYNAK ALAN, kaynak alanı kullanarak anlamaya çalıştığımız alan ise HEDEF ALAN olarak adlandırılır. Metaforu oluşturan kavramsal alanlar metaforik dilsel ifadelerden ayırt edilebilmesi için büyük harf ile yazılırlar (Kovecses 2010: 4). Örneklendirmek istersek, “*Uzun ince bir yoldayım/ Gidiyorum gündüz gece*” dizeleri metaforik dilsel ifadeyi oluştururken; HAYAT YOLCULUKTUR bu dizelerden çıkarılan bir metafor olarak açıklanabilir (Debreli 2020: 148). Kavramsal alanlar açısından ise HAYAT YOLCULUKTUR metaforunda YOLCULUK kaynak alanı, HAYAT hedef alanının anlaşılmasında kullanılmaktadır (Kovecses 2010: 4).

Bir yapıya, çok sayıda içeriği sığdırayan metaforlar, atasözlerinde aktarılmak istenen gözlem ve deneyimlere ulaşmamızda kolaylaştırıcı rol üstlenmektedir (Akin 2015: 106). Norrick (2014: 13) atasözlerinin tipik, ancak zorunlu olmayan özelliklerinden biri olarak metafor kullanımını, atasözlerinin barındırdığı içeriği en kısa ve akılda kalıcı şekilde aktarılmasına yardımcı olduğunu ifade etmiştir. Dolayısıyla, atasözlerine ilişkin tanımlarda da sıklıkla yinelenen atasözlerinin kısa ve özlü olma özelliğinin ortaya çıkmasında metaforların etkili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Atasözlerinde metafor kullanımının temel iki sebebinin “söz ekonomisi” ve “etkiyi güçlendirme” olarak ifade eden Erdem (2010: 36-37), metaforların, atasözlerindeki dili günlük dilden saptırarak alıcısının mevcut dile karşı alışkanlıktan kaynaklanan kayıtsızlığından kurtulmasına ve kelimeleri taze bir şekilde algılamasına yardımcı olduğunu ve bu durumun sözün tesirini güçlendirdiğini öne sürmüştür. Metafor içeren oldukça fazla sayıda atasözü olması bu görüşü desteklemektedir.

Lakoff ve Turner, atasözlerini yorumlarken yol gösterici olarak Büyük Zincir Metaforu (Great Chain Metaphor) sistemini ortaya atmıştır. Büyük Zincir Metaforu; “Nesnelerin Doğası Teorisi (the commonsense theory of the Nature of Things) + Büyük Zincir (Great Chain) + GENEL ÖZELDİR Metaforu (GENERIC IS SPECIFIC Metaphor) + Nicelik İlkesi (Maxim of Quantity)” bileşenlerinden oluşan bir bütündür. Bu dört bileşenin her biri diğerlerinden bağımsız olarak var olsa da atasözlerinin yorumlanmasını sağlamak için uyum içinde kullanılırlar. GENEL ÖZELDİR Metaforu, bu sistemi karakter olarak metafor yaparken Nesnelerin Doğası ve Büyük Zincir ona teori karakterini verir. Nicelik İlkesi ise içinde pragmatik bir iletişim ilkesi oluşturur. Bu anlamda, Büyük Zincir Metaforu sadece bir metafordan daha fazlasıdır: Metafor, sağduyu teorisi ve iletişimsel bir ilkedan oluşan tekrar eden bir kavramsal komplekstir. Bu bileşenlerin katkısı ile atasözlerinin anlaşılması kolaylaşmaktadır (Lakoff ve Turner 1989: 172). Söz konusu Büyük Zincir Metaforu’nun bileşenleri aşağıda kısaca açıklanmıştır.

1.1. Büyük Zincir (Great Chain)

Esas olarak varlık biçimlerinin hiyerarşik organizasyonunu açıklayan kültürel bir modeldir. Bu modelde "yüksek" varlık ve özellikleri "alt" varlık ve özelliklerinin üzerinde yer alır. Büyük Zincirdeki her düzen seviyesindeki formların en tipik özellikleri ve davranışları en yüksek olanlardır. Örneğin, insanın en yüksek özellikleri fiziksel özellikleri veya ham duyguları değil estetik, ahlak ve zihinsel kapasiteleridir. Temel Büyük Zincir (Basic Great Chain) ve Genişletilmiş Büyük Zincir (Extended Great Chain) olmak üzere iki versiyonu vardır. Temel Büyük Zincir insan, hayvan, bitki, nesne ve fiziksel şeyleri birbirine bağlayan ilişkiyi ele alırken; bunlara ek olarak Genişletilmiş Büyük Zincir insan, toplum, Tanrı ve evren arasındaki ilişkiyi ele alır (Lakoff ve Turner 1989: 166-167). Temel Büyük Zincir şu şekilde bir hiyerarşiye sahiptir: 1. *İnsanlar*: Üst düzey nitelikler ve davranış (Düşünce, karakter vb.); 2. *Hayvanlar*: İçgüdüsel nitelikler ve davranış; 3. *Bitkiler*: Biyolojik özellikler ve davranış; 4. *Karmaşık nesnelere*: Yapısal nitelikler ve işlevsel davranış; 5. *Doğal fiziksel şeyler*: Doğal fiziksel özellikler ve doğal fiziksel davranış (Lakoff ve Turner 1989: 170-171). Bu sistem, zincirin belirli bir seviyesi (insan, hayvan vb.) başka bir seviyeyi anlamak için kullanıldığında metaforik bir sistem haline gelir. Bu süreç "daha düşük bir kaynaktan" → "daha yüksek bir hedefe" veya "daha yüksek bir kaynaktan" → "daha düşük bir hedefe" olmak üzere iki yöne doğru işleyebilir. Örneğin, insanlar metaforik olarak hayvanlar veya cansız varlıklar olarak anlaşıldığında, kavramsallaştırma temel Büyük Zincirde "daha düşük bir kaynaktan" → "daha yüksek bir hedefe" doğru ilerler. Diğer yöne işleyişe ise, bir arabayı kişileştirmek gibi karmaşık fiziksel nesnelere kavramsallaştırmak için insanların kullanıldığı metaforlar örnek verilebilir (Koveces 2010: 154).

1.2. Varlıkların Doğası-Olağan Akış (The Commonsense Theory of The Nature of Things)

Her varlığın öngörülebilir davranışları vardır. Bu teori, varlıkların tipik özelliklerini belirli işlevler veya davranışlarla birleştiren sağduyulu bilgiler sunar. Diğer bir ifadeyle, insanların yüksek özelliklerinin yüksek davranışlarla, hayvanların içgüdülerinin içgüdüsel davranışlarla, bitkilerin biyolojik özelliklerinin biyolojik davranışlarla vb. bağlantılı olduğunu otomatik olarak bilmemizi sağlar. Varlıkların doğası yani varlıkların neye benzediği ve nasıl davrandıkları arasındaki ilişkiye odaklanan, büyük ölçüde bilinçsiz, otomatik ve sıradan olan bu teoriye göre: (1) Varlık biçiminin sahip olduğu nitelikler, o varlık biçiminin davranış biçimine yol açar. (2) Temel nitelikler, temel davranışlara yol açar. (3) Koşullu nitelikler koşullu davranışa yol açar. Örnek vermek gerekirse, maddelerin sert, yumuşak, kırılabilir gibi temel niteliklere sahip olduğunu ve bu temel fiziksel özelliklerin temel fiziksel davranışlarla sonuçlandığını farkında olmadan anlıyoruz. Örneğin; ağır şeyler harekete direnir ve kırılabilir şeyler paramparça olur (Lakoff ve Turner 1989: 169-170).

1.3. Nicelik İlkesi (The Maxim of Quantity)

Genellikle bilgiyi iletişimsel amaçları karşılamaya yetecek kadar sınırlandırmayı kapsamaktadır. Atasözlerinin özel-düzyer şemalarını, GENEL ÖZELDİR metaforunun uygulanması için gerekli olanla sınırlar. Büyük zincir, yüksek varlık biçimlerinin alt varlık biçimlerinin sahip olduğu her türlü özelliğe sahip olduğu dolaylı bir hiyerarşi

olduğundan, Nicelik İlkesi bu doğrusal hiyerarşiye uygulanır ve böylece her durumda mevcut olan en yüksek dereceli özellikler seçilir (Lakoff ve Turner 1989: 173).

1.4. GENEL ÖZELDİR (GENERIC IS SPECIFIC) Metaforu

Atasözleri, genellikle hayvanlar, nesnelere ve durumlara ilişkin zengin imge ve bilgiler içeren şemaları çağrıştırır. Özel-düzye şemalar olarak adlandırılan bu şemalar, genel-düzye bilgilerin yanında ayrıntılı bilgi ve somut imgeler içermektedir. Genel-düzye şemalar ise çok az ayrıntı içeren ve kapsayıcı yapılarıdır (Lakoff ve Turner 1989: 162). Örneğin; "hareket" şemasının yalnızca başlangıç konumu, bir yol boyunca hareketi ve son konumu vardır. Bu son derece genel "hareket" şeması, yolculuk kavramı söz konusu olduğunda daha ayrıntılı olarak doldurulur; bir yolcumuz, hareket noktamız, varış noktamız, seyahat aracımız (örneğin bir araba), seyahat programımız, yol boyunca zorluklarımız vb. olabilir. "Hareket" gibi genel-düzye şemaların bir başka özelliği de yalnızca bir değil, birçok şekilde doldurulabilmeleridir. Hareket şeması sadece bir yolculuk olarak değil, yürüyüş, koşu veya dağa tırmanma olarak da gerçekleştirilebilir. Bunlar, genel hareket şemasının özel-düzye örnekleridir. Bunların tümü, şemayı farklı bir şekilde somutlaştıracak, ancak hareket şemasının temel genel-düzye yapısına sahip olacaklardır (Kovecses 2010: 44-45).

Bir dizi özel-düzye metaforik haritalamanın yaratıcı yapısını yönlendiren ve sınırlandıran değişken metaforlara genel-düzye metaforlar denir. GENEL ÖZELDİR metaforu da genel-düzye metaforlardan biridir. GENEL ÖZELDİR metaforu, atasözlerini yorumlamamıza yardımcı olur. Atasözleri genellikle özel-düzyedeki şemalardan oluşur. "Çobanın gönlü olursa tekedен yağ çıkarır." atasözünü ele alınacak olursa bu atasözü "çoban"lardan ziyade daha genel anlamda insanları" özellikle istekli ve gayretli insanları konu edinmektedir. "Bir kişi istekli ve gayretli olursa o kişinin başaramayacağı bir iş yoktur." benzeri bir anlam taşımaktadır. Bu atasözünde olduğu gibi, genel-düzye bir metafor olan GENEL ÖZELDİR metaforu, atasözlerindeki belirli bir durumdan genel bir kavrayış çıkarmamızı sağlar. GENEL ÖZELDİR metaforu birinci özel-düzye şemaya uygulanarak (atasözü tarafından sunulan), bazı ikinci özel düzey şemalarla somutlaştırılabilen genel-düzyeyli bir şema çıkarmamızı sağlar. Örnek atasözündeki genel-düzye şema şu şekilde ifade edilebilir: (a) Yaptığı işi istekli şekilde yapan bir kişi var. (b) Olması mümkün görünmeyen bir iş var, (c) İstekli kişi imkânsız gibi görünen şeyi gerçekleştiriyor. Bu genel-düzye yapıyı farklı bir özel-düzye şema ile eşlendiğinde örneğin, isteksiz olduğu için üniversite sınava hazırlanmayan bir öğrencinin, sınava son bir ay kala azimli ve istekli şekilde çalışarak sınavda başarılı olduğunu ve ona bu atasözünün söylendiğini düşündüğümüzde atasözünün özel-düzye şeması şu şekilde ifade edilebilir: (a) Sınava bir ay kala başlayarak istekli şekilde sınava hazırlanan bir öğrenci var. (b) Üniversite sınavında başarılı olmak için uzun süre disiplinli şekilde çalışmak gerekir ve sadece bir ay hazırlanarak üniversite sınavında başarılı olmak pek olası değildir. (c) Bir ay boyunca istekli çalışan öğrenci sınavda başarılı olmuştur. Burada olduğu gibi GENEL ÖZELDİR metaforu, özel-düzye şemayı, tümü aynı genel-düzye yapıya sahip, çok sayıda farklı özel-düzye şemaya eşlemeyi sağlamaktadır. (Kovecses 2010: 44-45).

Büyük Zincir Metaforu sisteminin nasıl işlediğini bir örnek üzerinden en temel seviyede incelenecek olursa; karşısındakini bağırarak korkutmaya çalışan kişi eylemli

bir saldırıda bulunmaz anlamında kullanılan “Havlayan köpek ısırılmaz.” atasözünü ele alındığında;

Büyük Zincir, daha alt düzeydeki hayvan kategorisinde yer alan “köpek” kaynak alanı ile daha üst seviyedeki form olan “insan” hedef alanını ilişkilendirir.

Varlıkların Doğası Teorisi, kaynak alanın (köpek) ve hedef alanın (insan) nitelikleri ve bu niteliklerin bağlı olduğu davranışları seçer.

Nicelik İlkesi, köpek ve insana ait en yüksek nitelikleri ve davranışları seçer.

GENEL ÖZELDİR metaforu ise, köpekler hakkındaki bu özel seviyedeki bilgiye karşılık gelen genel seviyedeki yapıyı çıkarır ve insan hedef alanıyla eşleştirir.

Alan yazına bakıldığında atasözlerinde metafor kullanımını konu alan birçok çalışma ile karşılaşmaktadır (Akın 2015; Çakır 2020; Debreli 2020; İçel 2014; Yaylagül 2010). Örneğin, Akın (2015) Dede Korkut'ta geçen atasözlerindeki metafor kullanımını incelerken Yaylagül (2010) çalışmasında Dîvânu Lugâti't-Türk'te yer alan atasözlerindeki metaforları ele almıştır. Diğer yandan, Tokay (2018) çalışmasında Memlûk Kıpçak Türkçesiyle kaleme alınmış Kitâbu Gülistân bi't-Türkî adı eserde geçen hayvan adlarının metaforik kullanımını irdelerken, Yıldızlı (2020) Atebetü'l-Hakâyık'ta yer alan ontolojik metaforları incelemiştir. Alan yazında Memlûk coğrafyasındaki Türk dilini yansıması açısından oldukça önemli bir eser olan Nevâdirü't-Tevârih'te geçen atasözlerini metafor kullanımı açısından inceleyen herhangi bir çalışmaya ise rastlanmamıştır. Bu çalışmada eserin ilk 226 varaklık³ kısmında geçen kahramanlık temalı atasözlerinin metaforlar açısından incelenmesi Lakoff ve Turner'ın (1989) Büyük Zincir Metaforu sisteminden yararlanılarak yapılmıştır.

2. Nevâdirü't-Tevârih'te Geçen Kahramanlık Temalı Atasözlerindeki Metaforlar

2.1. İnsan Hayvandır

(NT) 6a. 16. 17.

- *Erkek kuzu kurbân için merd erenler meydân için.*

* Er: Erkek, savaşçı adam (EDP)

T.T: Erkek kuzu kurban için mert erenler meydan içindir.

(NT) 124b.10.

- *Erkek kuzu kurbân içündür er kimseler dahı (11) meydân içündür.*

T.T: Erkek kuzu kurban için er kimseler meydan içindir.

Kaynak Alan: Erkek Kuzu   **Hedef Alan:** Genç Erkek/ İnsan

Kuzu, genellikle sürüyle birlikte hareket eden ve bencillikten yoksun canlı olarak tasvir edilir. Ayrıca, erkek kuzu kurban ritüelinde önemli bir yere sahiptir. Diğer yandan, Türk toplumlarında genç erkekler savaşçıdır ve milleti uğruna savaşır. Bu yönüyle

³ Nevâdirü't-Tevârih'in kapsamlı olması nedeniyle eserin ilk 226 varaklık kısmı Berna Gökpınar tarafından doktora tezi olarak hazırlanırken 227.- 451. varaklar arası ise Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili doktora programı öğrencilerinden Ömer Anıl Düşmez tarafından doktora tezi olarak hazırlanmaktadır.

atasözünde “erkek kuzu” kaynak alanı “genç erkek” hedef alanının “*kutsal bir amaç uğrunda feda edilen kimse*” olarak anlaşılmasını sağlamaktadır. Atasözünün, eski Türk toplumlarında görülen “ordu-millet” anlayışını yansıttığı ve “*kutsal bir ülkü veya inanç uğrunda ölmeyi (TDK)*” anımsattığı için “şehitlik” kavramına vurgu yaptığı söylenebilir. Atasözünden çıkarılan GENÇ ERKEK KUZUDUR metaforundan hareketle İNSAN HAYVANDIR metaforuna ulaşılmaktadır.

(NT) 34.a. 7.

- *Er gelişinden arslân (8) fıruşından ve mübârek güneş dağı toğuşundan bellüdür.*

*Turuş: Duruş (KTs); Toğ-: (Güneş, ay) doğmak (KTs)

TT: Er gelişinden aslan duruşundan ve mübarek güneş bile doğuşundan bellidir.

(NT) 138a. 16.

- *Ƙutlu gün toğuşundan ve arslân yürüyüşünden bellüdür.*

*gün: 1. Güneş 2.Gündüz 3. Gün (KTs)

TT: Kutlu gün doğuşundan ve aslan yürüyüşünden bellidir.

Kaynak Alan: Aslan

Hedef Alan: Yiğit Kimse/ İnsan

Kaynak Alan: Güneş

Hedef Alan: Yiğit Kimse/ İnsan

Aslan, cesaretin, yiğitliğin, güçlü ve soylu olmanın simgesidir. Güneş ise tektir ve ısı yayarak ısınmamızı, ışık yayarak ise görmemizi sağlar. Atasözünde “aslan” kaynak alanı, “yiğit kimse” hedef alanının “güçlü ve cesur” olarak anlaşılmasında kullanılırken “güneş” kaynak alanı “yiğit kimse” hedef alanının “üstün özellikleri olan, nitelikli” olarak anlaşılmasını sağlamaktadır. Atasözünde, “durmak” ve “doğmak” eylemleri ise kişinin “davranışlarını” ifade etmektedir. Benzer şekilde, bu şemadan hareketle durumların gidişatı olumlu ise doğru, değil ise hatalarla dolu olacağı bilgisine ulaşılabilir. Genel olarak, atasözünde İNSAN ASLANDIR ve İNSAN GÜNEŞTİR metaforlarının varlığından söz edilebilir. Ayrıca, İNSAN ASLANDIR metaforundan hareketle İNSAN HAYVANDIR metaforuna ulaşılmaktadır.

(NT) 105a. 16.

- *Ere ve ata şancı yok.*

(NT) 110a. 3.

- *Ere ve ata hiç şancu olmaz.*

TT: Ere ve ata şancı yok.

Kaynak Alan: At

Hedef Alan: Yiğit Kimse/ İnsan

Kaynak Alan: Sancı

Hedef Alan: Sıkıntı, Yorgunluk

Atasözünde “at” kaynak alanı “yiğit kimse” hedef alanının “görevini yerine getiren, çalışkan kimse” olarak anlaşılmasını sağlamaktadır. Atasözünde geçen “şancı” ile ise “sıkıntı ve yorgunluk” metaforlaştırılmıştır. Böylece, atasözü yiğit kimsenin üstüne düşen vazifeyi yerine getirmesinden dolayı bir sıkıntı veya yorgunluk hissetmeyeceğini ifade etmektedir. Genel olarak, atasözünde İNSAN ATTIR ve SANCİ SIKINTIDIR metaforlarının varlığından söz edilebilir. Ayrıca, İNSAN ATTIR metaforundan hareketle İNSAN HAYVANDIR metaforuna ulaşılmaktadır.

2.2. İnsan Meslektir

(NT) 144a.19.

- *Evvel uran okçudur.*

*Ur-: (I) Vurmak, dövmek, (II) Koymak, yerleştirmek, yere koymak (KTs)

TT: İlk vuran okçudur.

Kaynak Alan: Okçu   **Hedef Alan:** İnsan

Ok ve yay eski Türk toplumlarda hâkimiyetin sembolü olarak görülmüştür. Hakanın tahtında otururken elinde ok ve yay tutması buna örnek verilebilir. Atasözünde “okçu” kaynak alanı “insan” hedef alanının “mesleğini iyi yapan kimse” olarak anlaşılmasını sağlamaktadır. Atasözüne göre, hedefe ilk ulaşan kimse, işinin erbabıdır ve işini iyi yaptığı için rakiplerinden daha kazançlı olacaktır. Genel olarak, atasözünde İNSAN OKÇUDUR metaforundan hareketle İNSAN MESLEKTİR metaforuna ulaşılmaktadır.

2.3. Devlet Canlıdır

(NT) 63a. 8.

- *Er devleti er öldürür*

(NT) 130a. 10.

- *Er devleti er öldürür*

(NT) 177a 7.

- *Er devleti er öldürür*

*Devlet: (I)Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık (II) Bu tüzel varlığın yönetim organları (III) Büyüklük, mevki, (IV). Mutluluk (V)Talih (TDK)

*Devlet: Saadet, yüce bahtlılık (KTs)

TT: Er devleti er öldürür.

Kaynak Alan: Canlı   **Hedef Alan:** Devlet

Güçlü, savaşçı bir devleti yine güçlü, savaşçı biri yok edebilir. Atasözünde “canlı” kaynak alanı “devlet” hedef alanının “ölümlü bir varlık” olarak anlaşılmasını sağlamaktadır. Buradan hareketle, DEVLET CANLIDIR metaforuna ulaşılmaktadır.

(NT) 123a.14.

- *Ya başa devlet kona veya leşe kuzgun kona.*

TT: Ya devlet başa konsun veya kuzgun leşe konsun.

Kaynak Alan: Kuş   **Hedef Alan:** Devlet/ Talih

Kaynak Alan: Hayvan   **Hedef Alan:** İnsan

Bu atasözü Türk devlet-siyaset anlayışını en iyi temsil eden kalıplaşmış ifadelerdendir. Devlet, Türk toplumlarında vazgeçilmez bir unsurdur. Diğer yandan, kuş, genellikle talih, özgürlük ve barış gibi kavramların sembolüdür. Atasözünde soyut bir kavram olan “devlet/ talih” canlandırma yoluyla kuşa özgü uçabilme ve konabilme özelliği kazanmıştır. Hayvan ölüsü olan “leş” ile ise “insan cesedi” metaforlaştırılmıştır. Atasözünde “kuş” kaynak alanı “devlet/ talih” hedef alanının “kişinin büyük bir başarıya ulaşma durumu” olarak anlaşılmasını sağlamaktadır. Atasözünde, başarıya ulaşmak için ölümün, yok olmanın bile göze alındığı ifade edilmektedir. Genel olarak, atasözünde

DEVLET/ TALİH KUŞTUR metaforundan hareketle DEVLET/ TALİH CANLIDIR metaforuna ulaşılmaktadır.

(NT) 40b. 11.

- *Er başundan devlet irāk ve sa 'ādet (12) uzāk degildir.*

TT: Er başından saadet irak ve talih uzak değildir.

Kaynak Alan: Kuş **Hedef Alan:** Devlet/ Talih

Kaynak Alan: Mekân/ konum **Hedef Alan:** Devlet/ Talih

Devlet/ talih genellikle “başu konan kuş” ile sembolleştirilir. Atasözünde doğrudan yer almasa da “kuş” kaynak alanı “devlet/ talih” hedef alanının “kişinin mutluluk, mevki veya zenginliğe beklenmedik şekilde sahip olması” olarak anlaşılmasını sağlamaktadır. Atasözünde ne zaman gerçekleşeceği belli olmayan istenen durumun (mevki, zenginlik vb.) genç kimselerin başına gelme olasılığının yüksek olduğu ifade edilmektedir. Atasözüne göre, genç insanların mutluluk ve başarıya ulaşmaları daha olasıdır. Bu durum, insanların genç yaşlarda sahip oldukları azim, cesaret ve güçten kaynaklanabilir. Diğer yandan, atasözünde “devlet/ talih” hedef alanı “mekân/konum” kaynak alanı ile “belirli bir uzaklıkta bulunan varlık” olarak anlaşılabilir. Genel olarak, atasözünde DEVLET/ TALİH KUŞTUR ve DEVLET/ TALİH MEKÂNDIR metaforlarının varlığından söz edilebilir. Ayrıca, DEVLET/ TALİH KUŞTUR metaforundan hareketle DEVLET/ TALİH CANLIDIR metaforuna ulaşılmaktadır.

2.4. Bel Mekândır

(NT) 189a. 5.

- *Er anadan toğıcak erüñ belünden er gelicek.*

TT: Yiğit anadan doğacak yiğidin neslinden yine yiğit gelecek.

Kaynak Alan: Mekân **Hedef Alan:** Bel

Atasözünde “mekân” kaynak alanı “bel” hedef alanının “neslin geleceği yer, konum” olarak anlaşılmasını sağlamaktadır. Atasözünde kişinin neslinden yine kendine benzer özellikler taşıyan kişilerin geleceği ifade edilmektedir. Buradan hareketle, BEL MEKÂNDIR metaforuna ulaşılmaktadır.

2.5. Uygun Durum Mekândır

(NT) 126a. 2.

- *Yeründe kaçmağ dahı (3) erlikdendir.*

(NT) 200a. 14.

- *Yeründe kişi kaçmağ dahı erlikdendir.*

TT. Yerinde kaçmak bile yiğitliktendir.

Kaynak Alan: Mekân **Hedef Alan:** Uygun Durum

Atasözünde “uygun durum” hedef alanı ile “mekân” kaynak alanı anlaşılmaktadır. Savaş, kavga ya da çatışma sırasında kişinin galip gelmek için tüm gücünü kullanılması istenen bir durumdur. Ancak atasözünde kişinin yenileceğini anladığı durumda geri çekilmesinin korkaklık değil, bir taktik olacağı ifade edilmektedir. Buradan hareketle, UYGUN DURUM MEKÂNDIR metaforuna ulaşılmaktadır.

2.6. Kanun Hakimiyettir

(NT) 61a. 6.

- *Kan ile kânûn eyleme*

(NT) 166b. 7.

- *Kan ile kânûn (8) eyleme.*

TT: Kan ile kanun eyleme

Kaynak Alan: Kanun

Hedef Alan: Hakimiyet/ İdare

Kaynak Alan: Kan

Hedef Alan: İnsan öldürme

Kan, genellikle soy, can, yaşam, kötülük gibi kavramların sembolüdür. Atasözünde “hakimiyet” hedef alanı “kanun” kaynak alanı ile; “insan öldürme” hedef alanı ise “kan” kaynak alanı ile anlaşılmaktadır. Atasözünde kan dökerek hakimiyet sağlanmaması gerektiği öğütlenmiştir. Buradan hareketle, KANUN HAKİMİYETTİR ve İNSAN ÖLDÜRME KANDIR metaforlarına ulaşılmaktadır. Diğer yandan, alan yazında bu atasözünün “*kan eyle kanun eyleme (Kan dök ama yeni töre getirme)*” şeklinde farklı anlamda kullanıldığı da görülmüştür (Kaçalın 1999).

2.7. Kötülük /İyilik Sıvı Maddedir

(NT) 214b. 19.

- *Kanı kanla yumazlarkanı şuyla yurlar.*

*Yu: Yıkamak (KTs)

TT: Kanı kanla yıkamazlar,kanı suyla yıkarlar.

Kaynak Alan: Kan

Hedef Alan: Kötülük

Kaynak Alan: Su

Hedef Alan: İyilik

Kan, genellikle soy, can, yaşam, kötülük gibi kavramların sembolüdür. Atasözünde “kan” kaynak alanı “kötülük” hedef alanının “kötü durum, intikam” olarak anlaşılmasını sağlamaktadır. Atasözünde, yapılan bir kötülüğe intikam almak için yine kötülükle karşılık vermenin çözüm olmayacağı, kötülüğe iyilikle son verilebileceği ifade edilmektedir. Bu şemadan yola çıkılarak kötü bir durumun, bu kötü durumu devam ettirecek davranışlarla değil, kötü durumun son bulmasını sağlayacak davranışlarla düzeleceği söylenebilir. Genel olarak, atasözünde KÖTÜLÜK KANDIR ve İYİLİK SUDUR metaforlarının varlığından söz edilebilir. Ayrıca, bu metaforlardan hareketle KÖTÜLÜK/İYİLİK SIVI MADDEDİR metaforuna ulaşılmaktadır.

2.8. Yiğitlik Miktardır

(NT) 8b. 11. 12.

- *Erlık ondur tokuzı hiledür.*

TT: Erlık ondur, dokuzu hiledir.

(NT) 24b. 3.4.

- *Erlık ondur tokuzı hiledür erlik anunla biledür.*

TT: Erlık ondur, dokuzu hiledir. Onunla bile erliktir.

Kaynak Alan: Sayısal değer/ Bütün

Hedef Alan: Yiğitlik

Kaynak Alan: Sayısal değer/ Parça

Hedef Alan: Hile

Yiğit kimse cesur, güçlü, sözünün eri ve güvenilirdir. Kişinin mert ve dürüst olması üstün nitelikler olarak kabul görse de bir savaş/ çatışma anında bu özellikler düşman/ rakip tarafından kötüye kullanılabilir. Atasözünde “sayısal değer” kaynak alanı “yiğitlik” hedef alanının “miktar” olarak anlaşılmasını sağlamaktadır. Ayrıca, yiğitlik bir bütün; hile ise bu bütünün neredeyse tamamını kaplayan bir parçası olarak metaforlaştırılmıştır. Atasözünde savaşta galip gelebilmek için yiğit kimsenin hileye ve aldatmacaya başvurmasının akıllıca ve kazançlı bir eylem olacağı ifade edilmektedir. Genel olarak, atasözünde YİĞİTLİK SAYISAL DEĞERDİR ve HİLE SAYISAL DEĞERDİR metaforlarının varlığından söz edilebilir. Ayrıca, YİĞİTLİK SAYISAL DEĞERDİR metaforundan hareketle YİĞİTLİK MİKTARDIR metaforuna ulaşılmaktadır.

2.9. Hüküm Nesnedir

(NT) 9a.15.

- *Hüküm gâlibühdür.*

TT: Hüküm galibindir.

Kaynak Alan: Sahip olunan şey **Hedef Alan:** Hüküm

Hüküm, düşünerek karar vermeyi ifade ederken; galip, bir yarışma, karşılaşma vb. sonunda üstün gelen anlamına gelmektedir. Atasözünde hükümün sahibinin kazanan olduğu bildirilmiştir. Burada “hüküm” hedef alanı “sahip olunan şey” kaynak alanı ile anlaşılmaktadır. Atasözü, farklı görüşlerin olduğu bir durumda güçlünün ve kazananın sözünün geçerli olacağını ifade etmektedir. Genel olarak, atasözünde HÜKÜM SAHİP OLUNAN ŞEYDİR metaforundan hareketle HÜKÜM NESNEDİR metaforuna ulaşılmaktadır.

3. Sonuç

Bu çalışmada Nevâdirü't Tevârih adlı eserin ilk 226 varaklık kısmında geçen atasözlerindeki metaforların incelenmesi amaçlanmıştır. İnceleme sonucunda, metafor içeren kahramanlık temalı toplam 21 atasözü belirlenmiştir. Atasözlerinde en fazla “insan” hedef alanının “hayvan” kaynak alanı ile anlaşıldığı İNSAN HAYVANDIR metaforunun kullanıldığı görülmüştür. Eserde geçen atasözlerinde *insanın* anlaşılmasında kullanılan hayvanlar ise; *kuzu, aslan ve at* olarak belirlenmiştir. Diğer yandan, eserde geçen atasözlerinde *devlet, talih, intikam, uygun durum, istenen sonuç, hüküm* gibi soyut kavramların somut kaynak alanlar ile anlaşıldığı metaforlar yer almıştır. Örneğin; “*Kanı kanla yumazlar kanı suyla yurlar.*” atasözünde soyut olan *kötülük* ve *iyilik* kavramları, *kan* ve *su* kavramları ile somutlaştırılmıştır. Bu örnekler, Türk dilinin atasözleri ve barındırdıkları metaforlar açısından zenginliğinin bir yansıması olarak ifade edilebilir. Eserde geçen atasözleri, metindeki kullanım amaçları ve araştırmacının bakış açısıyla ele alınmıştır. Atasözleri farklı bakış açılarıyla yorumlandığında metafor ve metafor açıklamalarının çeşitliliği artacaktır. Diğer yandan, eserde geçen “*Kutlu gün toğuşundan ve arslân yürüyüşünden bellüdür.*”, “*Evvel uran oğcıdur.*”, “*Ya başa devlet kona veya leşe kuzğun kona.*”, “*Er başundan devlet vrāk ve sa'adet (12) uzāk degildür*”, “*Yeründe kaçmak dahı (3) erlikdendür.*” gibi birçok atasözünün çok az değişiklikle günümüz Türkiye Türkçesinde varlığını canlı bir şekilde

sürdürdüğü görülmektedir. Bu durum, atasözlerinin nesilden nesile aktarımının göstergesi olarak ifade edilebilir.

Kısaltmalar ve Kaynakça

- AKIN, Cüneyt (2015). “Dede Korkut’ta Yer Alan Atasözlerinde Metaforların İşleyişi”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 15/2: 105-109.
- AKSOY, Ö. Asım (1997). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- CLAUSON, Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford: At The Clarendon Press
- ÇAKIR, Muhammet Yasin (2020). “Yeni Uygur Atasözlerinin Yönelim Metaforları Açısından İncelenmesi”. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, 2020/15: 126-140.
- ÇİÇEKLER, Ahmet Naim; AYDIN, Timur (2019). “Kavramsal metafor kuramı ve belagat: karşılaştırmalı bir inceleme”. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 16: 14-26.
- DEBRELLİ, Zekiye Gizem (2020). “Dîvânü Lugâti’t-Türk ve Kutadgu Bilig’de Hidrografik Terimler ve Metaforik Kullanımları”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İnsan Bilimleri Dergisi (İBD)*, 1/2: 139-167.
- DÜŞMEZ, Ömer Anıl; ÖZYETGİN, Ayşe Melek (2021). “16. yüzyıla ait Nevâdirü't-Tevârih'te geçen deyimler üzerine”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10/1: 64-83.
- ERDEM, Servet (2010). “Atasözlerinde metaforların işleyişi”. *Millî Folklor*, 22/88: 33-37.
- GÜL, Yavuz Ercan; ALIMBEKOV, Akmatali (2020). “Anadolu ve Kırgız Türklerinin Atasözlerindeki “Çalışkanlık” Değerinin Ortak Özellikleri”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (Teke) Dergisi*, 9/2: 692-705.
- İÇEL, Hatice (2014). “Niğde atasözlerinde metafor ve kullanımı”. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1/36: 75-83.
- KAÇALIN, Mustafa S. (1999). Mária Ivanics: A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban : Akadémiai Kiadó, Budapest, 1994. Körösi Csoma Kiskönyvtár 22. 235 sf. [=İVANİÇ, Mária : On beş yıllık savaşta Kırım Hanlığı: Akademi Yayını, Budapest, 1994. Kööröslü Çoma Cep Kitaplığı 22. 235 sf.] [Kitap Tanıtımı]. *Belleken, LXIII*, 935-946.
- KEKLİK, Saadetin (2015). “Atasözlerinin öğretimine ilişkin bir öneri: atasözlerinin anlamlarına göre derecelendirilmesi”. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/12: 32-48.
- KOPTAK, Paul (2014). *Proverbs: From Biblical Text to Contemporary Life*. The NIV Application Commentary. Grand Rapids, MI: Zondervan
- KOVECSES, Zoltán (2010). *Metaphor: A practical introduction*. Oxford University Press.
- LAKOFF, George (1993). The contemporary theory of metaphor. In A. Ortony (Ed.), *Metaphor and thought* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge Univ. Press
- LAKOFF, George; JOHNSON, Mark (2003). *Metaphors we live by*. University of Chicago press
- LAKOFF, George; TURNER, Mark (1989). *More than cool reason: A field guide to poetic metaphor*. University of Chicago press.
- LELLOUCH, Benjamin (2005, Ağustos). *Abdussamed Diyarbekri*. Historians of the Ottoman Empire. <https://ottomanhistorians.uchicago.edu/tr/historian/abdussamed-diyarbekri>.
- LELLOUCH, Benjamin (1999). *L'Égypte d'un chroniqueur turc du milieu du XVI. siècle: La culture historique d'Abdussamad Diyarbekri et le tournant de la conquête ottomane*. (Doktora Tezi), École Des Hautes Études En Sciences Sociales (EHESS), Paris.
- MIEDER, Wolfgang (2004). *Proverbs: A handbook*. Greenwood Publishing Group
- NORRICK, Neal R. (2014). *Subject Area, Terminology, Proverb Definitions, Proverb Features*. In *Introduction to Paremiology* (pp. 7-27). De Gruyter Open Poland.
- TOKAY, Yaşar (2018). “Kitâbu Gülistân Bi't-Türki'de Hayvan Adlarının Metaforik Kullanımları”. *Bartın Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 3/1: 31-52.
- TOPARLI Recep; VURAL Hanifi; KARAATLI Recep (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları
- TÜRK DİL KURUMU. (1988). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UÇAN EKE, Nagehan (2016). “Mihri Hatun’un Gazellerinde “Güzellik” Kavramı ile İlgili Metaforlar”. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 25: 217-228.

- YAYLAGÜL, Özen (2010). “Divânı Lugâti't-Türk'te yer alan atasözlerindeki metaforlar”. *Millî Folklor*, 22/85: 112-121.
- YILDIRIM, Ali; ŞİMŞEK, Hasan (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- YILDIZLI, M. Emin (2020). Atebetü'l-Hakâyik'ta Ontolojik Metaforlar. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1/50: 97-118.

EK1. Nevâdirü't Tevârih Adli Eserde Geçen Atasözleri

Kaynak Alan	Atasözü	Hedef Alan
Erkek kuzu	1. <i>Erkek kuzu kurbân için merd erenler meydân için.</i> T.T: Erkek kuzu kurban için mert erenler meydan içindir. 2. <i>Erkek kuzu kurbân içündür er kimseler dahı meydân içündür.</i> T.T: Erkek kuzu kurban için er kimseler meydan içindir.	Genç Erkek-İnsan
Miktar	3. <i>Erlık ondur tokuzı hiledür.</i> TT: Erlik ondur, dokuzu hiledir. 4. <i>Erlık ondur tokuzı hiledür erlik anunla biledur.</i> TT: Erlik ondur, dokuzu hiledir. Onunla bile erlidir.	Yiğitlik
Sahip olunan şey	5. <i>Hüküm gâlibühdür.</i> TT: Hüküm galibindir.	Hüküm
Aslan Güneş	6. <i>Er gelişinden arslân turuşından ve mübârek güneş dahı toğuşından bellüdü.</i> TT: Er gelişinden aslan duruşundan ve mübarek güneş bile doğuşundan bellidir. 7. <i>Kutlu gün toğuşundan ve arslân yürüyüşünden bellüdü.</i> TT: Kutlu güneş doğuşundan ve aslan yürüyüşünden bellidir.	Yiğit kimse, insan
Kuş Mekân/ Konum	8. <i>Er başundan devlet irāk ve sa'adet uzāk degıldür.</i> TT: Er başından saadet irak ve talih uzak değildir.	Devlet/ Talih
Kanun Kan	9. <i>Ƙan ile kânün eyleme</i> 10. <i>Ƙan ile kânün eyleme</i> TT: Kan ile kanun eyleme	Hakimiyet/ idare İnsan Öldürme
Kan Su	11. <i>Ƙanı kanla yumazlar kanı suyla yurlar</i> TT: Kanı kanla yıkamazlar, kanı suyla yıkarlar.	Kötülük İyilik
Canlı	12. <i>Er devleti er öldürür</i> 13. <i>Er devleti er öldürür</i> 14. <i>Er devleti er öldürür</i> TT: Er devleti er öldürür.	Devlet
At Sancı	15. <i>Ere ve ata sancı yok.</i> 16. <i>Ere ve ata hiç şancu olmaz</i> TT: Ere ve ata sancı yok.	Yiğit kimse/ İnsan Sıkıntı
Kuş	17. <i>Ya başa devlet kona veya leşe kuzgun kona.</i> TT: Ya saadet başa konsun ya da kuzgun leşe konsun.	Devlet/ Talih
Yer/ Mekân	18. <i>Yeründe kaçmak dahı erlikdendür.</i> 19. <i>Yeründe kişi kaçmak dahı erlikdendür</i> TT: Yerinde kaçmak bile yiğitliktendir.	Uygun Durum
Okçu	20. <i>Evvel uran okçudur.</i> TT: Evvel vuran okçudur.	İnsan
Bel	21. <i>Er anadan toğıcağ erüñ belünden er gelicek.</i> TT: Er anadan doğacak erin neslinden erler gelecek.	Mekân